

Хильченко А.С.
*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВИЛ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ

Для досягнення законодавчо визначеної мети покарання, підвищення його ефективності протидії девіантним кримінально-караним проявам законодавчо повинні бути визначені принципи призначення покарання, а тому питання розгляду системи принципів призначення покарання є необхідним та своєчасним.

Як видається, до принципів призначення покарання належать принцип індивідуалізації та принцип справедливості покарання.

Справедливість - це морально-правова і соціально-політична категорія, яка відображає суспільне уявлення про належне, що відповідає сутності і правам людини. Кримінальне правопорушення порушує соціальну справедливість: він ущемлює законні права громадян, наносить їм моральну, матеріальну або фізичну шкоду, викликає у громадськості обурення, пов'язане з негативною оцінкою дій злочинця. Відновлення соціальної справедливості, таким чином, має досягати:

по-перше, підкріплення

негативної оцінки злочинця і злочину з боку держави; по-друге, обмеження прав і свобод злочинця, яке відповідає тяжкості вчиненого злочину; по-третє, компенсацію матеріального і морального збитку, нанесеного потерпілій особі, державі, суспільству. Відновлення справедливості як принцип означає, що покарання представляє собою справедливий акт правосуддя. Покарання призначається у суворій відповідності закону. Покарання відповідає тяжкості вчиненого злочину, особі винного, обставинам, що пом'якшують та обтяжують покарання. Відновлення справедливості передбачає як можна більш повне відновлення порушених злочином інтересів особи, суспільства і держави.

Необхідно відзначити, що категорія справедливості є системоутворюючим фактором для всього механізму кримінально-правового регулювання. Це і зміст

загальних засад призначення покарання, і справедливість як принцип кримінального права, і справедливість як принцип призначення покарання, і конструкція санкцій Особливої частини КК України, де закладена типова оцінка тяжкості вчиненого злочину і особи злочинця. Справедливість як центральна ідея кримінального права безпосередньо пов'язана з ідеєю рівності всіх перед законом і гуманізму як базисних принципів кримінального права.

Мета досягнення соціальної справедливості ставить особливу вимогу і до вироку, який виноситься у результаті розгляду справи, - вимога справедливості. І порушення принципу справедливості є підставою для скасування або зміни судового рішення (ст. 414 КПК України). Як видається, будь-яке рішення суду буде справедливим тільки з точки зору однієї зі сторін, якщо це відповідає її інтересам. У випадку примирення сторін або компромісного рішення, прийнятого судом, це рішення також не буде справедливим, воно просто більш чи менш буде задовольняти сторони. Але не можна ототожнювати справедливість як скоріше філософську категорію, ніж юридичну, зі справедливістю, яка існує в упередженій і зацікавленій думці однієї або навіть обох сторін. На практиці протилежність позицій сторін нерідко призводить до оскарження винесених вироків з причини несправедливості. Так, вироком Лубенського міськрайонного суду Полтавської області від 29 вересня 2010 р. ОСОБА_5, раніше судимий 20.02.2008 р. за ч. 2 ст. 186 КК України на 4 роки позбавлення волі, на підставі ст. 75 КК України звільнений від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 2 роки, засуджено за ч. 2 ст. 185 КК України на 2 роки позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК України за сукупністю вироків ОСОБА_5 остаточно призначено 5 років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України ОСОБА_5 звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком 3 роки та покладено на нього обов'язки, передбачені п.п. 3 і 4 ст. 76 КК України. Цим же вироком засуджено ОСОБА_6 і ОСОБА_7, вирок щодо яких в касаційному порядку не оскаржено. В апеляційному порядку справа не розглядалася. У касаційній скарзі прокурор порушує питання про скасування вироку щодо засудженого ОСОБА_5 та направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним

застосуванням кримінального закону та невідповідністю призначеного покарання тяжкості злочину і особі засудженого з посиланням на те, що суд безпідставно звільнив його від відбування призначеного покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, бо новий злочин ним вчинено під час іспитового строку за попереднім вироком. Відповідно до пунктів 2 і 3 ч. 1 ст. 398 КПК України, підставами для скасування вироку є неправильне застосування кримінального закону та невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого. Згідно зі ст. 372 КПК України, невідповідним ступеню тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею Кримінального кодексу, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як внаслідок м'якості, так і суворості. Як вбачається із касаційної скарги, призначене ОСОБА_5 покарання прокурор вважає явно несправедливим внаслідок м'якості. Підстав вважати доводи прокурора необґрунтованими у колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ немає, оскільки із матеріалів справи вбачається, що ОСОБА_5 20 лютого 2008 року було засуджено за відкрите викрадення чужого майна (грабіж) до покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого його було звільнено із застосуванням ст. 75 КК України. Незважаючи на це, під час встановленого судом іспитового строку ОСОБА_5 вчинив новий корисливий злочин, що свідчить про його небажання стати на шлях виправлення. За таких обставин вирок суду щодо засудженого ОСОБА_5 підлягає скасуванню, а справа направленню на новий судовий розгляд, під час якого суду слід з дотриманням вимог кримінального закону прийняти

відповідне рішення, взявши до уваги, що призначене ОСОБА_5 покарання із застосуванням ст. 75 КК України касаційним судом за доводами касаційної скарги прокурора визнано несправедливим внаслідок м'якості [Ухвала суду № 15132850. Кримінальна справа № 5-876км11. Єдиний державний реєстр судових рішень

[електронний ресурс]. - Режим

доступу:<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review15132850>]. Наведений приклад

констатує факт, що недотримання принципу справедливості призводить до скасування рішення.

Звичайно, необхідно розуміти, що міра справедливості - це стан свідомості судді, його раціональне переконання з цього питання. Справедливість призначеного покарання не може бути виміряна об'єктивно і перевірена за допомогою точних наукових методів. Розробка якихось методів об'єктивації, наближення й оцінки - одна з важковирішуваних проблем судової практики.

Індивідуалізація покарання - це конкретизація судом виду і розміру міри державного примусу, який призначається особі, яка вчинила злочин, в залежності від особливостей даного злочину і його суб'єкту. Зміст принципу індивідуалізації не охоплюється повністю поняттям та змістом загальних засад призначення покарання, він набагато ширше. У ст. 65 КК містяться лише законодавчі передумови індивідуалізації покарання. Принцип індивідуалізації покарання закріплений у ряді норм Кримінального Кодексу. Так, індивідуалізацію покарання передбачають норми про відповідальність і покарання співучасників у вчиненні злочину (ст. ст. 29, 30 КК, ч. 4 ст. 68 КК). Для індивідуалізації покарання важливим являється з'ясування питання про стадію вчинення злочину (ст. ст. 16, 68 КК). Інститут обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (ст. 66 та 67 КК), також являються засобом індивідуалізації покарання. Велике значення для індивідуалізації покарання має конструкція санкцій норм Особливої частини КК.

Говорячи про значення принципу індивідуалізації, можливо підкреслити, що тільки керуючись даним принципом, суд може призначити справедливу і доцільну міру покарання. Ігнорування судом даного принципу може призвести до призначення або занадто м'якого, або занадто суворого покарання. І взагалі, призначаючи покарання винній особі, з метою досягнення цілей покарання суд повинен керуватися як принципами безпосередньо інституту призначення покарання, так і принципами кримінального права як галузі права, так і загальноправовими принципами. Тільки суворе дотримання цих принципів у їх сукупності забезпечить реалізацію завдань кримінального закону. Порушення вказаних умов може мати наслідком скасування постановлених вироків. Так,

Рубіжанським міським судом Луганської області від 21 серпня 2006 року Н., М., Л. та Т. кожного було засуджено за ст. 15, ч. 3 ст. 191 КК України до покарання у виді обмеження волі строком на 3 роки з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з охороною майна, строком на 1 рік. В силу ст. ст. 75, 76 КК України Н., М., Л., Т. від відбування призначеного покарання звільнено з іспитовим строком 1 рік кожного. В апеляційному порядку справа не переглядалась. У касаційному поданні прокурор ставить питання про скасування вироку місцевого суду та направлення справи на новий судовий розгляд, посилаючись на те, що призначене Н., М., Л., Т. додаткове покарання підлягає реальному виконанню, про що треба було зазначити у резолютивній частині вироку, а призначене кожному основне покарання не відповідає принципу індивідуалізації покарання. Розглянувши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ ухвалила рішення, що касаційне подання прокурора підлягає задоволенню. Так, при призначенні покарання суд повинен дотримуватися вимог ст. 65 КК України щодо загальних положень призначення покарання з метою реалізації принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання. Згідно з матеріалами справи при вчиненні злочину кожен з вказаних осіб виконував відведену йому роль, що повинно було бути враховано судом при призначенні покарання відповідно до положень Постанови ПВСУ «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року. Відповідно до статей 75, 77 КК України суд першої інстанції звільнив Н., М., Л., Т. від відбування основного покарання і далі у резолютивній частині вироку не вказав, що додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з охороною майна, строком на 1 рік стосовно кожного підлягає самостійному виконанню. Це не відповідає роз'ясненням п. 9 вказаної Постанови ПВСУ, де зазначено, що додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає у резолютивній частині вироку. За таких обставин вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 21 серпня 2006 року був скасований ухвалою колегією суддів Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 20.05.2008 [Ухвала суду № 1940686. Кримінальна справа № 5- 1263км08. Єдиний державний реєстр

судових рішень[електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1940686>].

Таким чином, можна відмітити певні подібні помилки у сфері призначення покарання, зокрема, ті, що стосуються неврахування принципів та проявляються у порушенні приписів Загальної частини КК, призначенні не адекватного ступеню тяжкості та особі винного обраного покарання, не врахуванні або недостатньо повному врахуванні даних у провадженні.